

**ՀՈՎՀԱՆՆԵՍ ՄԿՐՏՁԻ ԹԵՄԱՆ ԹՂԿՈՒՐԱՆՑՈՒ
ՍՏԵՂՄԱԳՈՒԾՈՒԹՅԱՆ ՄԵՋ**

ՎԱՆՈ ԵՂԻԱԶԱՐՅԱՆ

Սիրո պայծառ երգիչ Հովհաննես Թլկուրանցին հակասական, երկվակա-
անհատականություն է, որ մի կողմից սեր է երգում, մյուս կողմից՝

Թլկուրանցին զձեզ կաղաչէ,
Թէ կնոջ սիրոյն մի՛ տիրանայք,
Որ շարկիք անճառ լուսոյն
Ի այլ յաստուծոյ շիւնի ձեզ ճարի:

Իրականում այս հակասությունը չի սահմանափակվում միայն սիրո տա-
ղերի կրոնաբույր վերջաբաններով, այլ տարածվում է Թլկուրանցու՝ կնոջ
մասին ունեցած պատկերացումների և ըմբռնումների վրա: Գեղեցիկ կին
գովերգող բանաստեղծը մեղ է թողել խրատական և հոգևոր տաղեր, որոնք
հակասության մեջ են իր սիրերգության հետ:

Առհասարակ, երբ միջնադարում եկեղեցականության հեղինակությունը
զորավոր էր, երբ քարոզվում էր անցավոր կյանքի ունայնություն, արհամար-
հանք աշխարհիկ կյանքի նկատմամբ, կինը դասվեց մեղավորների շարքը:
Միջնադարի բանաստեղծը չի մոռանում, որ մարդը գրախոսից զրկվել է
Եվայի պատճառով: Նույն Եվան է պատճառը, որ կորուսյալ գրախոսը նորից
գտնելու համար մարդը հարկադրված է հրաժարվել աշխարհային քաղց-
րություններից: Ուրեմն՝ կինն է ամենամեծ սատանան և պետք է զգուշանալ
նրանից: Այս զգուշավորությունն է, որ մի յուրօրինակ ձևով հանդես է գա-
լիս միջնադարյան պոեզիայում: Այս շփանհշով է կնոջը նայում Առաքել
Սյունեցին, երբ «Աղամգրքում» գրում է.

Դևն զինչ շար կամի առնել՝
Կնոջ պատճառաւ տայ կատարելը:

Կար Եղիշեի «տիկնայք փափկասունքը», բայց կար և նարեկացու հան-
ճարեղ մտածումը կնոջ մասին.

Ո՛ւր է մահամատոյց այլազնեայ արձանն Փագովրայ,
Ո՛ւր՝ տգեղն եւ անպանծալին սիղոնացոց իզական ամենանզով ձուլածոյն,
Ո՛ւր՝ կանացի կերպին անգրելին խայտառակութիւն զազիր տեսակին,
Որով ամաւթոյ մարգարէքն զանասնարէն դիմեցումն անխորարար...»³:

Այս մտայնությունը այնքան տիրական է, որ հասնում է նաև նոր ժա-
մանակները, Չարենցի քնարերգության մեջ, իբրև ոճավորում միջնադար-
յան վերաբերմունքի.

Վա՛յ քեզ, Չարենց, լա՛վ իմացի, խնլթո թող միշտ գլխիդ մնա՝
Ամենասուրբ խոսքը կնկա արյունաբամ դա՛վ է էլի⁴:

1 Հովհաննես Թլկուրանցի. Տաղեր, աշխ. էմ. Պիվազյանի. Երևան, 1960, էջ 162.

2 Առաքել Սյունեցի. Աղամգրք, աշխ. Ա. Մադոյանի. Երևան, 1989, էջ 7:

3 Գրիգոր Նարեկացի. Մատան ողբերգութեան. Երևան, 1985, էջ 433.

4 Եղիշե Չարենց. Երկեր շորս հատորով. հ. 1, Երևան, 1986, էջ 221:

Հետաքրքիր մի քան կա այստեղ. եթե հույն փիլիսոփան կանանցից փորրին է ընտրում՝ իրրև շարժաց փոքրագույն, ապա ըստ Նիցշեի «գառն է անգամ ամենաբաղցր կինը»⁵:

Քրկուրանցին էլ գիտի, որ կինը որքան էլ քաղցր լինի, մի «թունալի օձ» է.

Կինն քաղցրիկ զրուց սնի,
Քան զօձ քայլէ՛լ առնու դարբ,
Զթինքն թափէ յանկարծակի,
Որպէս դակնատ բոնէ անճարճ:

Կինը անհամար շարիք է գործում աշխարհի վրա, Ադամին զրկում է դրախտից, պղծում է Դավիթ արքային, ապականում Սողոմոնին և այդ տեսանկյունից էլ քանիցս զբաղեցնում է Քրկուրանցու միտքը.

Կինն զՅովհաննեսն դիտատեաց
Հերովդիայի պղծոյն համար,
Որ նա վառեալ էր ցանկութեամբ,
Փութով տարաւ դկամքն ի կատարէ:

Աստվածաշնչյան այս թեման բավականին լայն հետաքրքրություն է ձեռք բերել, այն աստիճան, որ Քրկուրանցուց առաջ այս «մեծ ու վրդովիչ նյութին վրա մենք ունինք արդեն մեր նախնյացմե մեզի հասած առաջնակարգ արժեքով գրաբար երկու տաղեր, մին նարեկացվո վերագրված, մյուսը՝ անանուն, որոնք հրատարակված են «Բազմավեպի» մեջ ատենով...», — նկատել է Զոպանյանը⁶:

Քրկուրանցուց հետո էլ այս հետաքրքիր և դրամատիկ նյութը իր գեղարվեստական մշակումներն է ստացել XIX դարում՝ Ֆլորենի և Օսկար Ուալդի գրչի տակ: Հալ ժողովուրդը հորինել է նաև հանելուկներ՝ նվիրված Հովհաննես Մկրտչին, Հերովդեսին, Հերովդիային⁷: Այնքան ազդու է այս թեման, որ Սալոմեն անգամ երևացել է մերօրյա բանաստեղծի տենդադին ապրումներում:

Սալոմե՛, այդ դու ես, գիտեմ,
Կյանքի պես դժան ու ահեղ,
Կյանքի պես շքնաղ ու ջահել,
Սալոմե՛, այդ դու ես, գիտեմ,
Արնամած գլուխը սրբի
Բարալիկ ձեռքերով պահել,
Պարել ես դարեր ու դարեր,
Հիմա էլ պարում ես իմ դեմ¹⁰:

Սալոմեին անդրադարձել են նաև նկարիչները: XIII դարի կիլիկյան ձեռագրերից մեկում՝ «Ութ մանրանկարիչների Ավետարանում», «Քրիստոսի ծանակման» տեսարանում պատկերված է նաև պարուհի վարձակը՝ նվագածո՝ գուսանների հետ⁸: Այս նույն թեմային են նվիրված նաև Գլուստավ Մորոչի մի քանի կտավը: «Մանրանկարներում, ինչպես հայ, այնպես էլ բյուզանդական ու արևմտաեվրոպական, մեծ թիվ են կազմում Սալոմեի պարն ակնարկող պատկերները», — գրում է Հ. Հովհաննիսյանը «Հայ հին

⁵ Ֆր. Նիցշե. Այսպես խոսեց Զրադաշտը. Երևան, 1990, էջ 89:

⁶ Հովհաննես Քրկուրանցի. Տաղեր, էջ 162:

⁷ Նույն տեղում:

⁸ «Անահիտ», հանդես, 1931, № 5—6, էջ 2:

⁹ Հայ միջնադարյան հանելուկներ, աշխ. Աս. Մուղականյանի. Երևան, 1980:

¹⁰ Վահագն Դավթյան. Լույս առավոտի. Երևան, 1984, էջ 210:

¹¹ Վ. Ղազարյան. Սյուժետային մանրանկարը Կիլիկիայում. Երևան, 1984, էջ 27:

դրաման և նրա պայմանաձևերը» գրքում և ավելացնում, որ միջնադարյան թատրոնի կատակերգակը «հանդես է գալիս որպես Հովհաննես Մկրտչին և Քրիստոսին նահատակող պատժի գործիք (Սալոմեն իր պարով)...»¹²։ Թլկուրանցին իր տարբեր տաղերում մի քանի անգամ անդրադարձել է այս նյութին և ապա, կարծես շքավարարվելով այդքանով, մի ամբողջ վիպական տաղ է նվիրել աստվածաշնչյան այս թեմային, որը տեղ է գտել 1513 թ. առաջին տպագիր «Տաղարանում», ապա հրատարակվել է Չոպանյանի կողմից՝ «Վասն սուրբ Յովհաննու գլխատման» վերնագրով¹³, զետեղվել է նաև «Տաղագրքում»¹⁴։ Տաղը Թլկուրանցու վիպական բանաստեղծության նշանավոր գործերից է, ուշագրության քիչ արժանացած։

«Երկու գրաբար քերթվածները»¹⁵ հոյակապորեն ինքնատիպ ընտրերգությամբ մը կ'արտահայտեն ինչ-որ Ավետարանը կը պատմեն. Թլկուրանցի ատոր կավեցնեն նոր մանրամասնություններ, որ իր վիպերգը կենդանի; համեղ և ինքնադրոշմ կը դարձնեն, մանրամասնություններ, զոր թերևս ինք երևակայած է, կամ հայ ժողովրդական ավանդությունները քաղած է, կամ թերևս անվավեր Ավետարաններու կամ Հայսմավորներու մեջ գտած է», — գրում է Չոպանյանը¹⁶։ Փաստն այն է, որ ինչ մենք գտնում ենք Ավետարանի մեջ (Մատթեոսի, Գլ. ԺԳ, 1—2), սեղմ ու անպաճուճ մե պատմություն է, որը ամբողջության առումով չի համապատասխանում Թլկուրանցու տաղին։ Ավետարանական պատմումը սկզբնաղբյուր՝ է Անանուն հեղինակի տաղերի համար, մինչդեռ Թլկուրանցու տաղը շատ ավելի հարուստ է գործողություններով, հետաքրքիր մանրամասնություններով։ Պարզով է, որ Թլկուրանցու համար իբրև սկզբնաղբյուր ծառայել է ոչ թե Ավետարանը¹⁷, այլ Հայսմավորը¹⁸։

Հովհաննես Մկրտչիը հանդիմանում է «գալիլիացի շորորդապետ»։ Հերովդեսին իր Փրիպոս եղբոր կնոջ հետ ամուսնանալու համար։ Հերովդեսը զանկանում է սպանել Հովհաննես Մկրտչին, բայց նրա փառքն ու հեղինակությունը կաշկանդում են Հերովդեսին։ Սակայն կանացի չարությամբ և ոխակալությամբ լցված Հերովդեսն պահանջում է Հերովդեսից. «Լուր ինձ և հատ զգլուխն Յովհաննու և գաղարեցո՛ր ի մէնջ գլանդիմանիչ ձայն նորա։ Պատասխանի ետ Հերովդէս և ասէ ցհոմանին դիւաց՝ ոչ իշխեմ առնել օսչո, քանզի ար սուրբ և արդար է նա, գուցէ հուր իջուցանէ ի վերա մեր որպէս և արարն Եղիա և կիղեաց զսուրբ ՃԾ (150) դոտականսն։ Պատասխանի ետ մալրազնացն և ասէ ցհոմանին իւր՝ եթէ դժովաննէս ո՛չ սպանանես՝ ես ո՛նք րիւս ար ո՛չ եղէք»¹⁹։ Սուրբ Հովհաննեսն էլ Շեւսպիլի Համլետի նման կարող էր հանդիմանել Հերովդեսին։

Թուրքերեն, անունը կին է... 20.

Սակայն Հերովդեսի բանտարկած Հովհաննեսին սպասում էր կանադե հորամանկության շարժվաբանը։ Հերովդեսի ծննդյան օրվա կապակցու-

¹² Հ. Հովհաննեսյան, Հայ հին դրաման և նրա պայմանաձևերը, Երևան, 1980, էջ 132—133։

¹³ «Անահիտ», 1931, № 5—6, էջ 3—7։

¹⁴ Հովհաննես թլկուրանցի, Տաղագիրք, Երևան, 1958, էջ 8—11։

¹⁵ Խորր Անանուն հեղինակի տաղերի մասին է։

¹⁶ «Անահիտ», 1931, № 5—6, էջ 3։

¹⁷ Հայ դասական քերթերգություն, հ. 2, Երևան, 1987, էջ 328։

¹⁸ Թլկուրանցու այս տաղի համար իբրև սկզբնաղբյուր Հ. Հովհաննեսյանը «Հայ միջնադարյան թատրոնը» գրքում (էջ 222) նշում է Հովհան Ոսկեբերանի՝ Մատթեոսի ավետարանի մեկնությունը։ Մենք կարծում ենք, որ հիշյալ աղբյուրի ազդեցությամբ է ձևավորվել հայսմավորային պատմումը, որից էլ անմիջականորեն օգտվել է Թլկուրանցին։

¹⁹ Գիրք որ կոչի Այսմաւորք, Կ. Պոլիս, 1730, էջ 50։

²⁰ Վ. Շեւսպիլ, Ընտիր կրկեր, հ. 1, Երևան, 1964, էջ 20։

Թյամբ խրախճանք է կազմակերպվում: «Եւ իբրև լրւաւ Հոռիադա, ուրախա-
ցա, յոյժ և զարդարեաց զգուստրն իւր երեւելի զարդուք և ամենևին դիւանման
պճնեալ խենեղացոյց զնա: Եւ ասէր ցղուստրն, մօրս որդի, այսօր զուարճա-
լի կաքաւելովդ քո՝ հանգո՞ զսիրտ իմ: Այս է ժամ լոնցուցանելոյ զհանդիմա-
հիչ ձայն նորա ի մէնջ և խնուլ արեամբ զբերանն որ ջանայր զմեզ ծաղր
ու նախատինս առնել յերկրիս դալիւացուց: Եւ ասէր աղջիկն ցմայրն իւր՝
նիստ լըմտութեամբ և հանգո՞ զսիրտ քո: Զի ես այսօր հատանեմ զհասակն
դր սնաւ յանապատին. եւ հղէց սուսէր և սպանից զՅովաննէս: Նի՛ստ,
մա՛յր իմ, և ուրախացիր այսօր, զի ես լցից զխնդութիւն սրտի քոյ»,— գրում
է Հայսմավուրբը²¹: Իսկ Քրկուրանցին ինքնատիպ քնարերգությամբ վերա-
պատմում է այս հատվածը.

Ոխացաւ րնդ Յովաննու, տարաւ ի բանտն ի յարզելարան,
Աւր մի պատիւ տայր իշխանաց, յար ծերնդեան իւր կորըստեան:
Անըզգամ կինըն լրսեց, զգուստրն շինեց դիւաց դարան,
Զծամն եւ զվարսերն յարինեց, կամարածեւ զարմանական:
Զաչքն եւ զունբերն թրիացոյց, զերեսն աւծեաց դեղ դիւական,
Բոլոր ըզանծըն զարդարեց, շինեաց դիւաց ճոխ ճեմարան²²:

Գինովցած Հերովդեսը հրապարակ է կանչում Հերովդիայի աղջկան՝
Սալոմեին, որը ներկայանալով «երկիր եպագ թագաւորին և գերեաց ըզմիտ»
ամբոխին: Կայթեա՛ց ձեռօքն և սկսաւ կաքաւել: Ապշեցո՛յց զթագաւորն զե-
ղեցկութեամբ, և լկտի կաքաւելովն յիմարեցոյց զնա»²³: Քրկուրանցին այս-
տեղ է, որ դրսևորում է իր տաղանդը և սլատկերում Սալոմեի պարը, որի
նկարագրութիւնը բացակայում է ավետարանական պատումում և պատ-
կերման արվեստով շի համապատասխանում նաև հայսմավուրբային պա-
տումին.

Գնաց մտաւ պիղծն ի ժողովն, հոն որ իշխանքն կուտեցան,
Զվիզն կեռեց բան զբարբի աւծ, զմէչքն ոլորեց բան զաղեղան:
Աչօք ո՛ւնօք խնծով նայէր, բաղուկ ձղէր բան զուս ճօճան,
Զտրքն առեալ մանիւ ճեմէր, ի լեղեհոն զօրքն ի նման²⁴:

«Պոռնկութեան ախտով» հմայված, հիմարացած թագավորը երգվում
է, ինչ որ խնդրի աղջիկը՝ կկատարվի: Իսկ «պիղծ» աղջիկը անզգամ մոր
խորհրդով պահանջում է Հովհաննեսի գլուխը: Ավետարանը այստեղից հետո
լռում է, իսկ Քրկուրանցին շատ ինքնատիպ ու հետաքրքիր ձևով շարունա-
կում է տաղը՝ հետևելով հայսմավուրբային պատումին: Գլխատման հաջորդ
օրը շոգ է լինում. և մարդիկ տեղափոխվում են սառած լճի ափր: «Եւ կոչեց
թագաւորն զաղջիկն ի խաղաւ. Եւ նա եկեալ հպարտութեամբ սկսաւ խաղալ
և կաքաւել: Շարժէ՛ր զպարանոցն և զամենայն անդամսն մարմնոցն և ճօճէր
ի խաղայն իւրում և եկն կաքաւելով մինչև ցեղրն ջոռն սառուցեոյ և կամէր
եւանել կօշկօքն ի վերս սառեհնն: Եւ հպարտութեամբ ի վերս լճին կամեցեալ
երևելի երս ցուցանել թագաւորին և բազմականազ նորին: Եւ զի ո՛չ հանդուր-
ժեց սառն բառնալ զանմահութիւն նորա: Այլ հերձաւ սառն ի ներքոյ ոտից
նորա ի րնկուզաւ. ի զուտն պղծութիւն նորա և սառն իբրև սուսեր եհար
ագուխն և րնկղմեցաւ ի խորս ծովու պղծաւիղ մարմին նորա»,— ավետարա-
նի պակասօր լրագնում է Հայսմավուրբը: Այստեղ արդեն ակնհայտ է դառ-
նում, որ Քրկուրանցին օգտվել է հայսմավուրբային պատումից:

Վաղվենէն այն պիղծ աղջիկն զիւր գործ շարիքն ի պաղն եհան,
Պաղնն երաց զիւր բերանն. մեկ շուն մարմին երկու եղան:

²¹ Գիրք որ կոչի Այսմաւուրբ, էջ ԽԱ:
²² Հովհաննես Քրկուրանցի. Տաղագիրք, էջ 9:
²³ Գիրք որ կոչի Այսմաւուրբ, էջ ԽԱ:
²⁴ Հովհաննես Քրկուրանցի. Տաղագիրք, էջ 10:

լաշն գնաց ի կեր ձկանցն, գլուխն մնաց սառցին բերանն.

Վասն պատճառ մարն սքման. որ ցաւազնի խիստ գանազան²⁵:

Հերովդիան շարություն է սերմանել, որի համար էլ պիտի կանգնի եղբրական փաստի առաջ: Տեսնելով Սալոմեի գլուխը՝ նա սկսում է հայհոյել և անարգել սուրբ Հովհաննեսին: «Վասն որոյ անկաւ բար մի յօղիցն և ջարդեաց զպիղծ և զանամօթ պատկեր նորա և սպան զնա: Եւ այսպես շարքն կորեան սատակեցան և բարձան ի միջոյ, զի մի՛ տեսցեն զփառնն Աստուծոյ: Իսկ գտուրբ գլուխն Յովաննու բարձին ծառայքն անզգամին Հոռոհադայ և եղին ի պատուհանի միում՝ ակն ունելով աշակերտացն սրբոյն՝ գալ կաշառօք թափել զնա: Եւ յետ սատակման յկտոյն Հոռոհադայ ի նմին ժամու փլաւ և տունն ի վերա նորա և այն եղև գերեզման պիղծ մարմնոյ նորա և զխոյ դատերն: Զի օրինավոր թաղման ոչ արժանացան և կորեան զկորուստն լաւտեանական»²⁶, — այս հատվածը շատ սեղմ ձևով այսպես է վերասպատմում Թլկուրանցին.

Բերին դրին ի սկուտեղին, տարան ի մարն աղերս նման.

Մայրն տեսաւ, յոյժ ճիշ Եբարձ, ի վեր հայեաց զէմ ի Աստուծո:

Հսկսաւ և ծուռ խաւեց, սուրբ Յովաննու շատ հայհոյեց,

Խելքն գնաց, աչքն շլեց, գոյն յերեսացն կապուտ դարձոյց:

Զեռքն եւ ոտքն կապեցաւ, ի յառինքն բար մի անկաւ,

Ի վերայ գլխոյն անկալ ջարդաւ, որպէս պիղծ շուն սատակեցաւ²⁷:

Թլկուրանցին նպատակ ունի ցուցադրելու կնոջ անօրեն ու անզգամ վարքու բարօր, որը նորություն չէ նրա պոեզիայի համար: Թլկուրանցու դործը ունի նաև իր հարցադրումները՝ բարու և շարի պայքարը: Զարութլան ախտով բռնված Հերովդիան և իր դուստրը մնացին անգերեզման, իսկ սուրբ Հովհաննեսի գլուխը տարան բրուտի մոտ «եւ յետ ժամանակաց տարան Եփեսոսանդնուպօլիս և անդ կա փառաւորապէս»²⁸:

Վիպական այս տաղը, թերևս, ամենահաջողվածն է Թլկուրանցու հոգևոր թեմատիկայով գրվածքների մեջ՝ ոճի ինքնատիպութեամբ ու թառամութեամբ, նյութի դրամատիկ ընկալումով, էպիկական վարպետութեամբ: Այվեյի շատ այս տաղը նկատի ունեն Չոպանյանը, երբ գրում էր. «Իր տաղերուն մեկ որոշ մասը բարուական, խրատարանական, կրոնական նյութերու վրա գրված են, և անոնց մեջ ալ բանաստեղծը զգացման նուրն խորութունն ու ոճն նուրն սիրուն ինքնատիպութունն ի հայտ կը բերե, թեև ատոնց թիւնը տարբեր ըլլաւ, ամէյի լուրջ, ծանրասիտհ, մերթ թախձագին կամ մէտիքականորեն խանդավառ...»²⁹:

Մաշտոցի անվան Մատենադարանի № 5521 ձեռագրում (էօ 233-235ա) պահպանվել է «Գանձ Յովաննու» խոռագրով՝ Հովհաննես Մկրտչին նվիրված մի գանձ. որը ցանկում վերագրված է Թլկուրանցուն³⁰. այսպես՝

²⁵ Նուրն տեղում, էջ 11:

²⁶ Գիրք որ կոչի Այսմաուրբ, էջ ԽԱ:

²⁷ Հովհաննես Թլկուրանցի. Տաղագիրք, էջ 11:

²⁸ Գիրք որ կոչի Այսմաուրբ, էջ ԽԲ:

²⁹ «Անահիտ», 1931, № 5—6, էջ 1:

³⁰ Մինչև այժմ Թլկուրանցու անունով հայտնի էին ընդամենը երեք գանձ, որոնք հրատարակել է Մովսիսյան «Տաղագրքում», իսկ էմ. Պիվադյանը նշում է չորս գանձ՝ առանց հրատարակելու Պիվադյանը գանձ է անվանում «Թագուորիտ միշտ անվաղճան» տաղը, որին մենք անդրադարձել ենք մի առանձին հոդվածով: Թլկուրանցու անունով ևս երեք գանձ է հայտնաբերել բանասեր Պ. Խաչատրյանը, որոնց ձեռագրերը սիրով տրամադրեց մեզ: Այդ դանձերն են՝ «Գանձ հրեշտակապետացն» (ձեռ. № 424), «Գանձ Յարութան ի Յովաննու Թրլգուրանցոյ» (ձեռ. № 5423), «Գանձ Յովաննու» (ձեռ. № 5521): Այսպիսով, Թլկուրանցու անունով այժմ մեզ հայտնի են ընդամենը յոթ գանձ, որոնցից միայն մեկի ձեռագրերը ձեռք

«Կթ. Յովաննու գանձ Թլկուրանցոյ. և տաղեր յայլոց» (էջ 4բ): Ձեռագրում գանձին հաջորդում են մի տաղ և մի հորդորակ, որոնց հեղինակները չեն նշված: Գանձը հորում է «Յովանէսի» ծայրակապը: Իբրև գանձին բնորոշ կրկնակ այստեղ կրկնվում է «ընկա՛լ զնուէրս մաղթանաց միջնորդութեամբ նորին ըղձանաց, Աղաչեմ» աղերս-մաղթանքը:

Լինելով պատմողական-նկարագրական բնույթի ստեղծագործություն՝ գանձը հնարավորին չափ վերաշարադրում է Հովհաննես Մկրտչի գլխատման պատմությունը, թեև պատմելաոճով ակնհայտորեն զիջում է վիպական տաղին: Թլկուրանցու գանձերը տաղաչափության տեսակետից բավականին տարբերվում են նարեկացու գանձերից: Նարեկացուց մինչև Թլկուրանցի՝ գանձը ձեռք է բերել կանոնիկ հանգավորում, որը ևս, կարծում ենք, փոքրինչ կաշկանդում է պատումի վերաշարադրմանը: Գանձում արդեն նկատելի է, որ սկզբնաղբյուրը ոչ թե Հայսմավուրքն է, այլ Ավետարանը (Մատթէոսի, դ. ԺԴ): Այստեղ պատմությունը ընդհատվում է Հովհաննես Մկրտչի գլխատմում, մինչդեռ, ինչպես տեսանք, Հայսմավուրքում այն շարունակվում է և ավարտվում Սալումեի և մոր վախճանով: Իհարկե, գանձը կիրառական ստեղծագործություն է և կատարվում է սուրբ Կարապետի տոնին, որի մասին գանձի սկզբում իսկ նշվում է.

Ցաւէտ քեզ փա՛ռք, փառաց թագաւոր
և ինքնազօր հզօր զօրաւոր.
փառք և պատի՛ւ, երկրպագութի՛ն
յարարածոցս՝ քեզ, հայր երկնաւոր,
փառաւորեմք զորդիդ միածին
և զՀոգիդ Սուրբ՝ ընդ Հօրդ ահաւոր
Ցաւուր տօնի սուրբ Կարապետին՝
ձեռնադրողին զքեզ, Տէր փառաւոր:
Ընդ որս և մեք նոր դրուատելով
ըգերկնայնոց երգս հոգևոր:
Ընկա՛լ զնուէրս մաղթանաց
միջնորդութեամբ նորին ըղձանաց. ԱղաչեմՅԷ:

Այս առումով էլ գանձում ուշադրություն է դարձվում հիմնականում Հովհաննես Մկրտչին և նրա գլխատման պատմությանը, իսկ մնացած կերպարները, թերևս, ծառայում են այդ պատմության ամբողջացմանը:

Սրտաբեկեայ ժողովոյն հանդէս
և անօրէն արքայն Հերովդէս,
յայով սկսան խնդրել թողութիւն:
Մեծահառայ ձայնիւ ողբալով՝
համբուրէին զնա մեծ սիրով,
յայնժամ եղեալ զգլուխ ի սկուտեղ
տարեայ աղջիկն մօրն մահաղեղ:
Արդ, խնայեա՛ ի մեղ, միածին,
աղաչանօք սուրբ Կարապետին.
Թո՛ղ զպարտիս մեր ննջեցելոցն՝
հայցմամբ սրբոյն՝ յաւուրն ահագին
Յիշեա՛ ին... Գանձինս...ՅԸ:

Այսպիսով, Թլկուրանցու դանձում՝ իբրև սկզբնաղբյուր, օգտագործվել է պատմաժառանգչան պատումը, իսկ վիպական տաղում՝ հայսմավուրքային սյուսումը:

տակ շունենք, այդ էլ «Եղեմական տեղոյն» սկսվածքով գանձն է (Ս. Ղազար, ձեռ. Մ 324), որի մասին տեղեկանում ենք Պոտոլյանի 1905 թ. «Բազմավեպի» հորվածից:

81 Մատթոցի անվ. Մատենադարան, ձեռ. Մ 5521, էջ 233բ:

82 նույն տեղում:

Անշուշտ, Թլկուրանցու սուրբգրական հետաքրքրությունը չի սահմանափակվում միայն աստվածաշնչյան այս թեմայով: Մեզ է հասել «Տաղ Արարածոց» ընդարձակ վիպական քերթվածը³⁸, որը Մենդոց գրքի համառոտ մեկնության եղանակով ներկայացնում է միջնադարյան պատկերացումը տիեզերքի, կենդանական ու բուսական աշխարհի, երկնքի կառուցվածքի, օդերևույթի մասին: Պահպանվել են նաև մի շարք այլ տաղեր՝ աղերսանքներ, որոնք ևս ապացուցում են, որ Թլկուրանցին հիմնավոր կրոնական կրթություն է ստացել:

Թլկուրանցու հոգևոր գրվածքները, ինչ խոսք, շունեն այն գեղարվեստական արժանիքները, ինչ որ սիրո և վիպական տաղերը, բայց և այնպես նորովի հարստացնում են նրա ստեղծագործությունը գաղափարական-նպատակային հարցադրումներով: Միջնադարյան բանաստեղծի նկարագիրը ամբողջական է դառնում, երբ ուշադրություն ենք դարձնում նրա նաև գեղարվեստական տեսակետից թույլ ստեղծագործությունների վրա, որոնք միջնադարյան հայ կյանքում ունեցել են դաստիարակչական և կիրառական նշանակություն:

³⁸ Հո վ հ ա ն ն ե ս Թ լ կ ու Ր ա ն ց ի. Տաղագիրք, էջ 75—118: